

Det Dyreetiske Råd

Udtalelse om økologisk husdyrproduktion

Det Dyreetiske Råd

Udtalelse om økologisk husdyrproduktion

Justitsministeriet
Civilkontoret
Slotsholmsgade 10
1216 København K

November 1995

Udtalelse om økologisk husdyrproduktion

© Det Dyreetiske Råd

København 1995

Sats & Lay-out: Karsten Borup

Tryk: NOTEX – Tryk & Design a-s

Forsidefoto: Eskild Keller Nielsen

Indhold

Baggrund

5

Formål med udtalelsen

5

Regler for økologisk husdyrproduktion

6

Overordnet etisk vurdering

7

*Bemærkninger vedrørende de enkelte grene af
økologisk husdyrproduktion*

12

Bilag

20

Det Dyreetiske Råd

Det Dyreetiske Råd er nedsat i henhold til Dyreværnsloven, som trådte i kraft 1. september 1991. Rådet erstattede Det Ethiske Råd vedrørende Husdyr, som havde fungeret siden 1986.

Rådet består p.t. af følgende 11 medlemmer:

Lektor Peter Sandøe (formand)
Informationschef Gudrun Andreasen
Kontorchef Niels Boesen
Agronom Charlotte Lønborg Frantzen
Forsker Mette Giersing
Professor J. Fris Jensen
Gårdejer Karsten Vig Jensen
Kredsdyrlæge Svend Johansen
Bankfuldmægtig Bent Olufsen
Journalist Poul Thomsen
Forretningsfører Marianne Wiberg

Det Dyreetiske Råd har til opgave ud fra en etisk vurdering at følge udviklingen inden for dyreværn. Rådet kan afgive udtalelse om spørgsmål inden for dyreværn og skal på Justitsministerens begæring afgive

udtalelse om særlige spørgsmål vedrørende lovgivningen om dyreværn (jf. Dyreværnsloven, § 25).

Udtalelsen om økologisk husdyrproduktion er Rådets fjerde større udtalelse. I september 1992 fremsatte Rådet en udtalelse om dyreforsøg, der blev lagt til grund for den revision af Lov om Dyreforsøg, som trådte i kraft 1. oktober 1993; i oktober 1993 fremlagde Rådet en udtalelse vedrørende svineproduktion, og i februar 1995 fremlagde Rådet en udtalelse vedrørende slagtefjerkræ.

Alle henvendelser til Det Dyreetiske Råd bedes rettet til Rådets sekretær:
Fuldmægtig Elizabeth Bøggild Nielsen
Justitsministeriet
Civillkontoret
Slotsholmsgade 10
1216 København K
Tlf. 33 92 28 86

Yderligere eksemplarer af udtalelsen kan rekvireres hos Helle Frøshøj, tlf. 33 92 27 80.

Udtalelse om økologisk husdyrproduktion

Baggrund

Der har i de senere år været en kraftig stigning i efterspørgslen efter økologisk mælk, æg og kød. En af de faktorer, som er med til at motivere denne stigning, er forbrugernes ønske om øget hensyntagen til dyreetikken.

Da Landbrugs- og fiskeriministeren i november 1994 anmodede Det Økologiske Jordbrugsråd om at udarbejde en aktionsplan for det økologiske jordbrug, var hensynet til dyreetikken også nævnt.

Som et led i arbejdet med denne aktionsplan udarbejdede formanden for Det Dyreetiske Råd efter opfordring fra Det Økologiske Jordbrugsråd en „Foreløbig redegørelse for dyreetiske spørgsmål i relation til økologisk husdyrproduktion“.

I den endelige aktionsplan for fremme af den økologiske fødevarerproduktion i Danmark, som blev fremlagt i marts 1995, konkluderes det, at der er behov for, at Det Dyreetiske Råd behandler konsekvenserne af den økologiske produktionsform i relation til dyreetik og dyrevelfærd. Endvidere anbefaler Det Økologiske Jordbrugsråd, at Landbrugs- og fiskeriministeren opfordrer Det Dyreetiske Råd til at udarbejde en udtalelse vedrørende økologisk husdyrproduktion.

Denne opfordring fulgte pr. brev fra Landbrugs- og Fiskeriministeriet den 10. juli 1995.

Formål med udtalelsen

At sikre husdyrenes velfærd er én af de målsætninger, som ligger til grund for økologisk husdyrproduktion. Således anfører den internationale sammenslutning af økologiske bevægelser, *International Federation of Organic Agriculture Movements* som én ud af tolv hovedmålsætninger flg.: „Det er et hovedmål for økologisk landbrug at give husdyrene livsbetingelser, som giver dem muligheder for at udføre fundamentale aspekter af deres iboende adfærd.“

Tilsvarende står det i den danske bekendtgørelse om økologisk jordbrugsproduktion (bilag 3, 8): „Husdyrenes opstaldning samt røgt og pleje skal sikre, at deres fysiologiske og adfærdsmæssige behov tilgodeses“.

Den her anførte målsætning svarer helt den målsætning, som kommer til udtryk i Dyreværnslovens § 2, der igen afspejler en fælles europæisk hensigtserklæring, som findes i *Den Europæiske Konvention om beskyttelse af dyr, der holdes til landbrugsformål*, kapitel 1, artikel 3:

Dyrene skal huses, fodres, vandes og passes på en måde, som – under hensyntagen til deres art og graden af deres udvikling, tilpasning og tamhed – er passende for deres adfærdsmæssige og fysiologiske behov i overensstemmelse med anerkendte praktiske og videnskabelige erfaringer.

I hensigtserklæringen ligger der efter Det

Dyreetiske Råds opfattelse en række væsentlige principper:

- Udgangspunktet for en etisk vurdering af husdyrproduktion bør være den pågældende dyrearts behov – ikke hvad vi mennesker synes om dyrenes forhold.
- Dyrers behov omfatter mere og andet end føde, drikke, fravær af sygdom og andre basale fysiologiske behov.
- De fleste dyr har motivation for at udføre bestemte former for adfærd, og manglende udfoldelsesmuligheder kan derfor føre til lidelse eller fravær af behag og andre positive oplevelser. Grundlaget for vurderingen af disse behov er adfærdsbiologiske undersøgelser.
- Når resultaterne af de videnskabelige undersøgelser skal overføres på produktionssystemerne, er det nødvendigt at tage højde for de praktiske muligheder og sikre driftslederens motivation.

Der synes således at være god overensstemmelse mellem den økologiske husdyrproduktions målsætning om at fremme dyrevelfærd og den målsætning, som kommer til udtryk i Dyreværnsloven, og som derfor også ligger til grund for Det Dyreetiske Råds arbejde.

Et særkende ved den økologiske produktion er, at producenterne frivilligt underkaster sig et regelsæt, som er strengere end de regler, som gælder for anden husdyrproduktion. I de gældende statslige regler om økologisk husdyrproduktion er der således en række regler og anbefalinger, som skal tjene til at sikre husdyrenes velfærd.

Endvidere underkaster økologerne sig en statslig kontrol med henblik på at sikre, at reglerne bliver overholdt.

De konkrete regler må ses som midler til at realisere målsætningen om at sikre husdyrenes velfærd. Derfor vil der også være behov for løbende ændringer af reglerne i takt med, at forskning og praktiske erfaringer viser nye veje til at sikre husdyrenes velfærd.

Formålet med denne udtalelse er ud fra den tilgængelige viden at gennemgå de eksisterende regler for økologisk husdyrhold med henblik på at vurdere, om disse på bedst mulig måde formår at sikre husdyrenes velfærd. I det omfang dette ikke er tilfældet, vil rådet komme med forslag til, hvordan reglerne kan ændres.

Rådet har koncentreret sig om de former for økologisk husdyrproduktion, som aktuelt spiller en vis rolle, dvs. produktion af mælk, æg, okse- og svinekød.

Det Dyreetiske Råd ønsker således at bidrage til, at de økologiske husdyrbrugere på bedst mulig måde realiserer målsætningen om at sikre husdyrenes velfærd.

Regler for økologisk husdyrproduktion

De lovgivningsmæssige rammer for økologisk husdyrproduktion i Danmark er „Bekendtgørelse om økologisk jordbrugsproduktion“ (*Plantedirektoratets bekendtgørelse nr. 892 af 27. oktober 1994*) og den tilhørende „Vejledning om økologisk jordbrugsproduktion“ (Plantedirektoratet, februar 1995).

En række økologiske husdyrbrugere, bl.a. alle mælkeproducenterne, har valgt at underkaste sig nogle yderligere regler, som er formuleret af Landsforeningen Økologisk Jordbrug (LØJ). Endvidere er de biodynamiske producenter underlagt regler, som er formuleret af Demeterforbundet og Foreningen for Biodynamisk Jordbrug. I nærværende udtalelse er det dog udelukkende Statens regler, som vil blive fremstillet og diskuteret.

Bekendtgørelse om økologisk jordbrugsproduktion gennemfører EUs forordning nr. 2092/91 af 24. juni 1991 om økologisk produktionsmetode for landbrugsprodukter og om angivelse heraf på landbrugsprodukter og levnedsmidler. EU-forordningen omhandler alene planteproduktion, hvorfor

bekendtgørelsens regler om økologisk husdyrproduktion er rene nationale bestemmelser. Der forventes dog i løbet af efteråret 1995 fremsat forslag af EU-kommissionen til en ny forordning, der nærmere skal regulere økologisk husdyrproduktion.

Plantedirektoratets vejledning om økologisk jordbrugsproduktion giver en samlet oversigt over de gældende regler og administrationen heraf. Vejledningen suppleres løbende gennem udsendelse af meddelelser fra Plantedirektoratet, herunder meddelelser om nye EU-regler.

Det fremgår af ovennævnte bekendtgørelse, at en virksomhed skal autoriseres, før den kan markedsføre sine produkter som økologiske. Autorisationen meddeles af Plantedirektoratet på nærmere betingelser – herunder at virksomheden erklærer sig villig til at overholde bestemmelserne i bekendtgørelsen.

Økologiske producenter og forarbejdningsvirksomheder bliver løbende kontrolleret af Plantedirektoratet.

Husdyr, der har levet under økologiske produktionsforhold hele livet, kan ifølge bekendtgørelsen betegnes som økologiske. Dyr, som ikke har levet hele livet under økologiske produktionsforhold, kan betegnes som økologiske efter et år. Dog gælder det ifølge Plantedirektoratets praksis, at kyllinger til produktion af slagtekyllinger, der ikke er økologiske, når de kommer til besætningen daggamle, betragtes som økologiske efter at have været i den økologiske besætning i 30 dage.

Mælk og æg betegnes som økologisk, når produktionen kommer fra dyr, der har levet mindst 30 dage under økologiske produktionsforhold.

Økologisk og ikke-økologisk produktion af samme art husdyr er ikke tilladt i samme besætning.

Dyrenes opstaldning samt røgt og pleje skal sikre, at deres fysiologiske og adfærdsmæssige behov tilgodeses. Dette indbefat-

ter, at dyrene har adgang til jævnlig motion året rundt, at indendørs liggearealer er forsynede med strøelse, at der er dagslys i stalden, at der er adgang til læ og skygge ved udendørs ophold. Endvidere kræves det, at flokstyrrelsen ikke må have negativ indflydelse på dyrenes trivsel. Med enkelte undtagelser skal alle dyr i sommerhalvåret have adgang til græsning. Fjerkræ må ikke næbtrimmes, og halekupering er kun tilladt på lam.

Endelig indeholder bekendtgørelsen en række krav til fodersammensætningen, stald- og udeforhold samt medicinanvendelse. Behandling med såvel receptpligtig som håndkøbsmedicin medfører en tilbageholdelsesfrist på 3 gange den frist, der er fastsat af Veterinærdirektoratet for det pågældende præparat.

Overordnet etisk vurdering

Reglerne for økologisk husdyrproduktion skal tilsikre, at der i produktionen tages særligt hensyn til miljø og dyrevelfærd. Efterlevelse af reglerne for økologisk husdyrproduktion vil som hovedregel medføre øgede omkostninger. Dette betyder, at forbrugerne i de fleste tilfælde må betale en betydelig merpris for de økologiske produkter.

På trods af de højere priser, har der i den senere tid været en øget efterspørgsel efter økologisk producerede animalske fødevarer. Dette kan, som det siges af Landbrugs- og fiskeriministeren i *Kommis-sorium for udarbejdelse af en aktionsplan for det økologiske jordbrug*, „ses som et udtryk for forbrugernes ønske om kvalitetsfødevarer, der er dyrket under størst mulig hensyntagen til miljøet og dyreetikken“.

Det Dyreetiske Råd har ved flere lejligheder givet udtryk for, at det må være rigtigt, at der i husdyrproduktionen tages større hensyn til dyrenes velfærd, selv om

dette måtte medføre højere forbrugerpriser. Således siges det i Rådets udtalelse vedrørende svineproduktion: „Efter Rådets opfattelse er det på baggrund af de seneste årtiers udvikling med stadigt billigere svinekød etisk rigtigt at lade hensynet til dyrenes behov komme i første række“ (s. 15).

Endvidere har Rådet givet udtryk for, at alternativt producerede animalske fødevarer kan have en gunstig effekt på den konventionelle produktion. Således siges det i Rådets udtalelse vedrørende slagtefjerkræ, at „alternative produktionsformer på langt sigt kan tjene som inspirationskilde og ‘lokomotiv’ for den almindelige produktion“ (s. 28).

Der er derfor flere grunde til ud fra en dyreetisk synsvinkel at have en positiv holdning til ideen bag økologisk husdyrproduktion.

Der er dog også konventionelle producenter, som vælger at holde deres dyr på

tilsvarende måde, som økologerne gør. Et oplagt eksempel herpå er mælkeproduktion. Hos en meget stor del af de konventionelle mælkeproducenter lever køerne under forhold, der i alt væsentlig svarer til forholdene i en økologisk besætning. Forskellen med hensyn til dyrevelfærd er, at det inden for den økologiske mælkeproduktion gennem regler sikres, at *alle* køer f.eks. kommer på græs om sommeren, medens dette ikke er et krav til konventionelle besætninger.

Endvidere er der andre alternative produktionsformer, som lægger særlig vægt på dyrevelfærd, men som ikke er økologiske. Således lever de såkaldte fritgående høns under forhold, som stort set svarer til de økologiske hønens; og de såkaldte fri-landsgrise lever under forhold, der på væsentlige punkter svarer til, hvordan økologiske grise holdes.

Det særlige ved den økologiske husdyrproduktion er, at produktionen sker i over-

ensstemmelse med regler, hvis overholdelse er underkastet offentlig kontrol. Det afgørende spørgsmål bliver derfor, om reglerne for økologisk husdyrproduktion, og måden de kontrolleres på, tilsikrer, at dyrene i de økologiske brug nyder optimal velfærd. Der er fem væsentlige problemstillinger, som rejser sig i forbindelse med en besvarelse af dette spørgsmål:

(1) På hvilken måde afvejes miljøhensyn og hensyn til forbrugernes sundhed i forhold til dyrevelfærd? (2) På hvilken måde afvejes hensynet til produktionsøkonomi i forhold til dyrevelfærd? (3) Får reglerne alle relevante forhold med? (4) Hvad med individuelle forskelle mht. producenternes pasning af dyrene? (5) Hvordan foregår kontrollen?

Miljøhensyn og hensyn til forbrugernes sundhed i forhold til dyrevelfærd

Der er ikke nødvendigvis nogen sammenhæng mellem på den ene side at beskytte miljøet og menneskers sundhed og på den anden side at sikre husdyrenes velfærd. Et eksempel på, at de to hensyn kan komme i modstrid, ses ved ringning af søer.

Ved hold af søer på friland, som er en del af den økologiske svineproduktion, er det almindeligt praktiseret at give søerne en ring i trynen. Denne skal hindre, at søerne roder i jorden og derved kommer til at ødelægge græsdækket. Uden græsdække vil dyrenes gødning nemlig gå direkte ned i jorden til skade for miljøet. Men ringen i trynen forhindrer jo soen i at udføre en adfærd, som hun er stærkt motiveret for at udføre. Det er formodentlig kun på grund af de smerter, som tryneringen giver, at hun lader være. Foranstaltningen er god for miljøet, men den er svær at forene med kravet om at dyrenes naturlige bevægelsesmønstre skal tilgodeses (jf. „Bekendtgørelse om økologisk jordbrugsproduktion“, bilag 3, stk. 8).

I økologisk husdyrhold gælder der nogle meget restriktive regler for anvendelse af medicin. Således skal mælk, æg og dyr til slagtning efter medicinsk behandling tilbageholdes 3 gange længere end i konventionelle besætninger. Man kan stille spørgsmålstegn ved, om disse regler altid er til gavn for dyrene, eller om de alene skal tjene til markedsføring af de økologiske produkter. I det omfang reglerne medfører, at producenterne mere effektivt forebygger udbrud af sygdomme, er reglerne selvfølgelig også til gavn for dyrene. Hvis derimod konsekvensen bliver, at syge dyr ikke får den optimale behandling, kan reglerne ikke siges at være til gavn for dyrene.

Produktionsøkonomi i forhold til dyrevelfærd

Økologisk husdyrproduktion er lige som konventionel husdyrproduktion et erhverv, som producenterne skal leve af. I det omfang producenter af økologiske fødevarer får en merpris for deres produkter, har de så at sige noget mere at give af med henblik på at sikre dyrenes velfærd. Men også økologer er nødt til at foretage en afvejning mellem hensynet til dyrene og hensynet til produktionsøkonomien.

Dette viser sig f.eks. i forbindelse med økologisk ægproduktion. Skal man holde æglæggende høner i flokke, hvor der er sikkerhed for, at flokstørrelsen ikke har negativ indflydelse på trivslen, så bør man formodentlig ned på flokke med højst 20 høner i hver. Samtidig bør man for at modvirke aggression nok også have en hane i hver flok. En sådan produktionsform ville dog være særdeles kostbar, og af hensyn til produktionsøkonomien har man derfor valgt at gå på kompromis med kravene. Hønerne går i meget større flokke (normalt mellem 1.000 og 5.000 høner) uden haner, da ubefrugtede æg har en bedre holdbarhed end befrugtede æg.

Hensynet til produktionsøkonomien

Foto: Charlotte Lønborg Frantzen

viser sig også ved, at der i økologisk husdyrproduktion anvendes de samme højt-tydende dyr som i den konventionelle produktion. Disse dyr er udviklet gennem et målrettet avlsarbejde, hvor der overvejende er lagt vægt på at forbedre dyrenes produktionsegenskaber. Herved kan der som en uønsket bivirkning forekomme en øget frekvens af produktionsbetingede sygdomme. F.eks. er frekvensen af yverbetændelse hos malkekøer steget i takt med den gennemsnitlige mælkeydelse. Et andet eksempel er slagtekyllinger, der oplever benproblemer som konsekvens af deres hurtige vækst. Ofte vil de højttydende dyr være fysiologisk belastede og derfor have sværere ved at modstå belastninger fra miljøet.

I de fleste former for husdyrproduktion må der indgås kompromiser mellem økonomi og dyrevelfærd. Det er vigtigt at gøre sig klart, at sådanne kompromiser også foretages i den økologiske husdyrproduk-

tion. Samtidig er der også lagt op til en diskussion af, om kompromiserne altid foretages på en måde, hvor der tages tilstrækkeligt hensyn til dyrenes velfærd.

Får reglerne alle relevante forhold med?

Reglerne for hold af dyr i de forskellige former for økologisk husdyrproduktion er for størstedelens vedkommende i god overensstemmelse med de anbefalinger, som er fremkommet fra først Det Ethiske Råd vedrørende Husdyr og senere Det Dyreetiske Råd. (En liste over de relevante udtalelser er anført som bilag til udtalelsen).

Der er dog en række væsentlige punkter, som ikke er dækket af regler. Det gælder f.eks. staldindretning og fodringsmetoder (der begge kan være af betydning for at forebygge aggression). Det gælder fravæn-

ningstidspunkt for andre dyr end grise. Det gælder klovbeskæring. Det gælder transport af dyrene til slagteri. Det gælder landmandens og kontrollanternes uddannelse.

Der er således behov for at sikre, at reglerne for økologisk husdyrproduktion faktisk dækker alle forhold af betydning for dyrenes velfærd, som det er hensigtsmæssigt at dække ved hjælp af regler. Endvidere er det vigtigt, at reglerne løbende kan justeres i takt med ny viden om, hvad der skal til for at sikre husdyrenes velfærd. I afsnittene nedenfor vedrørende de enkelte dyrearter anføres en række konkrete forslag til regler.

Individuelle forskelle mht. producenternes pasning af dyrene

Det er velkendt at regler vedrørende de produktionsmæssige rammer for dyrenes

liv ikke er tilstrækkelige til at sikre husdyrene optimal velfærd. Selv om reglerne bliver opfyldt, kan landmandens vilje og evne til at passe systemet nemlig medføre store individuelle forskelle med hensyn til, hvor godt dyrene har det.

Dette ses f.eks. tydeligt i forbindelse med staldsystemer, hvor der anvendes dybstrøelse. Hos den dygtige landmand vil dyrene have et tørt og lunt leje. Formår landmanden derimod ikke at få skabt en ordentlig kompostering i strøelsesmåtten eller strøs der ikke tilstrækkeligt, kan en dybstrøelsesstald være både fugtig og kold, til stor skade for dyrenes velfærd.

Landmandsskabet spiller også en meget stor rolle, når det gælder om at forebygge adfærdsmæssige problemer med aggression og dominans.

Endelig er landmandsskabet vigtigt med henblik på at overvåge dyrenes sundheds- og ernæringstilstand.

En måde, hvorpå landmandsskabet kan påvirkes i positiv retning er gennem undervisning. F.eks. kunne man forestille sig et krav om, at landmænd under omlægning til økologisk husdyrbrug modtager undervisning i det økologiske regelsæt og fortolkningen heraf, samt i hvordan man inden for rammerne af økologisk husdyrbrug kan forebygge sygdomme og andre problemer, som truer dyrenes velfærd. Der kunne være tale om et kursus af mindst en uges varighed.

Måden der kontrolleres på

Husdyrproducenterne er underlagt en løbende overvågning fra Plantedirektoratet. Denne skal sikre, at produktionen gennemføres efter de gældende regler for økologisk produktion. Hvis man i denne overvågning også vil sikre husdyrenes velfærd, kommer man nok ikke uden om en selvstændig vurdering af landmandsskabet. Dette kunne tænkes at ske ved, at en kontrollør fra Plantedirektoratet eller en anden autoriseret person gennemgår besætningen for at vurdere, om husdyrene viser adfærdsmæssige eller sundhedsmæssige tegn på forringet velfærd. Registreringer i forbindelse med dyrlægekontrollen på slagterierne kunne også bidrage til en vurdering af landmandsskabet.

For at kontrollen kan virke som et redskab til at sikre husdyrenes velfærd er det vigtigt at observerede problemer bliver formidlet videre til producenten og dennes rådgiver(e), på en sådan måde at producenten bliver hjulpet til at finde løsninger, der bidrager til fremover at skabe forbedrede forhold for dyrene. Det må være en vigtig opgave for den statslige kontrol at bidrage til et sådant samspil mellem kontrol og rådgivning.

Bemærkninger vedrørende de enkelte grene af økologisk husdyrproduktion

Sammenfattende må det siges, at der i reglerne for økologisk husdyrproduktion på væsentlige punkter tages hensyn til husdyrenes velfærd. De eksisterende regler er dog langt fra tilstrækkelige til at garantere et højt velfærdsniveau overalt. Det er for det første nødvendigt på en række punkter at ændre reglerne, og for det andet bør der sikres en eller anden form for kontrol af pasningskvaliteten.

I det følgende fremdrages konkrete dyreetiske problemområder i tilknytning til kvæg, svin og æglæggende høner.

Kvæg

Generelt er der ikke væsentlige etiske problemer forbundet med økologisk kvægbrug. Der er dog på en række punkter brug for en ændring af reglerne eller tilføjelse af nye regler.

Der mangler for det første regler om kælvning og fravæning af kalve. Af hensyn til kviernes velfærd, bør der være en regel om, at første kælvning ikke må foregå, før kvien er 2½ år. Kælvning bør foregå i en rummelig og velstrøet kælvningsboks.

Da køerne holdes for at producere mælk til mennesker, må man nødvendigvis gå på kompromis med dyrenes naturlige adfærd. Naturligt vil kalven fravænnest, når den er omkring 11 mdr. Af hensyn til mælkeproduktionen må kalven fravænnest meget før. Det Ethiske Råd vedrørende Husdyr har i udtalelse om opstaldnings- og produktions-systemer i kvægbruget anbefalet, at kalvene bør være hos koen i råmælksperioden, dvs. de første 3-4 dage efter kælvning, men ikke væsentligt længere. Hvis kalven fravænnest senere end 4 dage efter kælvning, vil adskillelsen blive meget belastende især for koen. Tildeling af tilstrækkelig mængde

råmælk inden for kalvens første levedøgn bør sikres ved overvågning og eventuel udmalkning af råmælk.

Kalven vil efter fravæning være tilfreds med at blive sat til en anden ko (ammeko). En ammeko vil typisk være en ko, der befinder sig i den sidste del af sin mælke-

synes at være belastende for begge parter. Dette problem bør gøres til genstand for en nærmere undersøgelse.

Indtil der med sikkerhed kan anbefales en god fravæning med ammekøer, er det en rimelig løsning, at kalve fravænes ved 3-4 dages alderen. Dog kan sygdomsfore-

givende periode. Ammekoen kan gå med en til tre kalve. Gruppen af kalve, som sættes til en ammeko, bør være af nogenlunde samme alder og bør sættes til samtidig. I et sådant system vil kalvens adfærdsmæssige behov blive tilgodeset, bl.a. gennem bevægelsesfrihed i en forholdsvis stor boks og gennem kontakten til andre kalve og til koen. Systemet tilgodeser også hensynet til ammekoens yversundhed. Kontakten mellem menneske og kalv kan sikres ved hyppig overvågning. Der er dog et væsentligt velfærdsproblem forbundet med systemet, nemlig at adskillelsen mellem kalv og ko efter 7-8 ugers mælkefodringsperiode

byggende foranstaltninger tale herimod (hvilket f.eks. er tilfældet i besætninger med paratuberkulose). Der må også tages højde for, at nogle køer ikke vil lade deres kalve patte. Efter fravæning bør kalvene fodres af patteautomat eller pattespand mindst 3 gange om dagen, i hvert fald i den første uge, hvor de normalt ville patte koen 5-8 gange i døgnet.

Der bør fastsættes regler for opstaldningsforhold og boksstørrelser til kalve. Kalve bør opstaldes i grupper for at tilgode udvikling af social adfærd. Dog kan sygdomsforebyggende foranstaltninger også her give anledning til undtagelser.

Foto: Eskild Keller Nielsen

Foto: Gustav Bech Jensen

Nogle økologiske landmænd undlader at afhorne deres kalve. Dette er i sig selv noget positivt. Men i de produktions-systemer, som typisk anvendes, kan ungdyr og køer med horn give anledning til socialt stress og skader i et omfang, så afhorning i de fleste tilfælde må anses for det mindste af to onder.

Tilsvarende gælder kastration af tyrekalve. Normalt sælger økologiske mælkeproducenter deres tyrekalve til opdræt hos konventionelle producenter – typisk i systemer med spaltegulve, som ikke er tilladt inden for den økologiske produktion. Det forekommer dobbeltmoralisk, at de økologiske kvægbrugere således medvirker til en produktionsform, de ikke selv kan acceptere. Men for øjeblikket er det ikke rentabelt at fodre tyre op inden for den økologiske produktion, da tyrene skal have meget korn, og da økologisk korn er meget dyrt. Et alternativ ville være at kastre tyrekalvene og opdrætte dem som stude, idet

stude kan fedes op på græs og andet grovfoder og derfor passer bedre til den økologiske produktion.

Afhorning og kastration af kalve bør dog kun foretages af en dyrlæge og under bedøvelse, uanset kalvens alder.

Klovlidelser udgør i kvægbesætninger et ofte overset og for dyrene meget smertevoldende problem. Der bør derfor være en regel om, at landmanden mindst en gang om året får dyrenes klove vurderet af en klovbeskærer og i forbindelse hermed får foretaget den fornødne klovpleje.

Med hensyn til dyrenes sundhed er der brug for at se nærmere på, om de økologiske regler modvirker påkrævet behandling mod parasitter. Der kan være en tendens til manglende behandling mod skab, fordi produktionsnedgangen ved sygdommen knap kan måles, samtidig med at behandling med de gængse midler medfører en tilbageholdelsestid for mælken.

Problemer med endogene parasitter og

plantagefluen (som giver sommermastitis) bør forebygges gennem valg af afgræsningslokaliteter. Reglen vedrørende adgang til græsning i sommerhalvåret bør samtidig gøres mere fleksibel, så dyrene kan holdes inde i perioder, hvor der er særlig stor risiko for parasitinfektion.

Svin

Hold af søer og smågrise inden for økologisk svineproduktion foregår på en måde, som generelt ikke giver anledning til væsentlige etiske problemer.

I de økologiske regler indgår, at alle dyregrupper skal tildeles grovfoder. Dette har positive effekter på dyrene. Dels føler de sig mere mætte, hvilket modvirker aggression. Dels forebygges fodringsbetinget mavesår, som er hyppigt forekommet, når grisene fodres med fint formalet foder.

Søerne går på friland, hvilket giver

dyrene mulighed for motion, samtidig med at der er plads nok til, at svage individer kan holde sig i sikker afstand fra mere dominerende individer.

Et problem er dog den tidligere nævnte brug af tryneringe. I nogle besætninger holdes søer uden trynering, og det er værd at se nærmere på, om erfaringer herfra kan bruges andre steder.

I det økologiske regelsæt er der krav om, at udegående svin skal have adgang til skygge. Det ville være rimeligt at supplere med en regel om, at svin, som går ude om sommeren, skal have mulighed for at sølebade. Det er deres naturlige måde at kompensere for, at de ikke kan svede. Samtidig bliver tilsølede grise ikke solskoldede.

Der har allerede vist sig problemer med parasitbelastning af udegående svin. Da det ikke er tilladt at medicinere dyrene forbyggende, er det meget vigtigt, at landmanden er vidende om andre måder at forebygge parasitinfektion på, f.eks. ved hyp-

Foto: Fie Gravgaard

pigt foldskifte. Det vil derfor være en forbedring, hvis arealkravet pr. so tilpasses både hensynet til miljøet og forebyggelse af parasitinfektion.

Søer og orner bør regelmæssigt have

Økologiske slagtesvin er undtaget fra reglen om adgang til græs i sommerhalvåret. Undtagelsen skyldes miljømæssige og produktionsøkonomiske forhold. Slagtesvinene må nøjes med en løbegård. De

Foto: Fie Grøngaard

kontrolleret deres klove og få foretaget den fornødne klovbeskæring.

Der er fastsat en regel om, at „smågrise tidligst må fravænnenes soen, når de er 7 uger gamle“. For grisene er det en god alder både med hensyn til immunisering og overgang fra flydende til fast føde, men det *kan* være en hård belastning for soen at blive diet af et kuld grise i 7 uger. Af hensyn til soens velfærd vil det derfor være rimeligt at kunne fravige denne regel.

Klipning af tænder på pattegrise bør forbydes. I tilfælde, hvor der er behov for at skåne soen eller kuldsøskende mod de skarpe tænder kan tandslibning accepteres.

mister således muligheden for at gå på et stort areal, hvor de kan holde afstand til andre individer og rode i jorden. I en løbegård vil de som på friland få masser af frisk luft samt et større areal, end hvis de kun gik på stald. Men i udendørs løbegård med betonbund kan det være svært at holde strøelsen tør. Våd strøelse må formodes at være ubehagelig for dyrene. Samtidig øges smittepresset. Løbegårde bør derfor overdækkes.

I lighed med søerne bør slagtesvinene i varme perioder have mulighed for at afkøle sig, f.eks. ved hjælp af overbrusningsfaciliteter.

Foto: Fie Gravgaard

Det kan diskuteres, om adgang til en løbegård af den beskrevne art er af væsentlig betydning for slagtesvinenes velfærd. Derimod er det afgørende, at der er gode forhold inde i stalden. Her bør der stilles krav om et to-klimasystem uden træk. Der bør tillige fastlægges regler om bl.a. tildeling af strøelse, god plads, stidimensioner, flokstørrelse og fodringsmetoder.

Ægproduktion

Økologisk ægproduktion giver i modsætning til de to andre former for økologisk husdyrbrug anledning til alvorlige etiske problemer.

Der er i økologisk ægproduktion som i andre alternative ægproduktionssystemer problemer med fjerpilning og kannibalisme. Kannibalisme medfører store lidelser hos de høner, der bliver ofre herfor. Høner, som oplever fjerpilning, kan få problemer med at holde varmen om vinteren.

Dødeligheden er dobbelt så høj som ved ægproduktion i bure, ca. 10-15%, dog med store variationer. Den store dødelighed skyldes for en væsentlig del infektioner i æggeledderne som følge af hak i kloakken.

Endelig er det kun en lille brøkdelen af hønerne, som anvender udearealerne.

Problemerne størrelse varierer meget mellem besætningerne og mellem de enkelte hold af høner. F.eks. er der besætninger, som kun i begrænset omfang har problemer med fjerpilning og kannibalisme. Der er ikke i dag nogen sikker viden om, hvorfor problemerne optræder nogle steder og ikke andre. Landmandsskabet formodes at spille en afgørende rolle. Hønernes genetiske afstamning, den tidlige prægning af kyllingerne, opdrætningsmetoderne samt foderet kan også tænkes at spille ind.

Samlet set er problemerne så alvorlige, at de kalder på en målrettet indsats på både kort og langt sigt.

På kort sigt kan problemerne med kannibalisme afhjælpes ved at dæmpe lyset i staldene. Ifølge reglerne skal der være dagslys i stalden. Da erfaringen har vist, at en dæmpning af lyset i stalden medfører en væsentligt lavere forekomst af kannibalisme, er det idag almindeligt at kalke staldvinduerne eller at dække dem med

indgreb kan ikke accepteres som en fast forebyggende foranstaltning.

Tingenes nuværende tilstand kan dog heller ikke accepteres. Derfor bør man hurtigst muligt på grundlag af forskning og praktiske erfaringer søge at forbedre produktionssystemet og måden dyrene passes på. Der er ikke grund til at tro, at der

sække e.l. På baggrund heraf må det være rimeligt at modificere reglen om, at der skal være dagslys i stalden.

Det Dyreetiske Råd har også diskuteret muligheden af at tillade næbtrimning, men er nået frem til at afvise denne mulighed. For at kunne foregå på en dyreværnsmeget forsvarlig måde skal næbtrimning nemlig foretages forebyggende på de daggamle kyllinger. Det er Rådets skøn, at næbtrimning er et indgreb på et af hønens vigtigste sanseorganer, hvilket i alvorlighed langt overgår afhorning af kalve. Et sådant

findes nogen enkel løsning på problemerne, men en indsats over en bred kam kan måske have en væsentlig positiv effekt.

For det første bør der ses nærmere på, hvorledes kyllingerne opdrættes. I dag kommer de økologiske høner fra konventionelle hønserier, hvor kyllingerne bliver opdrættet indendørs i store flokke på strøelse. En anden form for opdræt kan måske mindske problemerne med fjerpilning og kannibalisme og kan tjene til at lære kyllingerne at gå ud.

Endvidere er der grund til at se nær-

Foto: Jørgen Kjær

Foto: Niels Otto Christensen

mere på avlsmaterialet, idet der sandsynligvis er en arvelig komponent i fjerpilning og kannibalisme. I den forbindelse kan det ikke være afgørende, om æggene er hvide eller brune. Hvis hvide høner har færre adfærdsmæssige problemer, bør de selvfølgelig anvendes i den økologiske produktion. Der er også grund til at se nærmere på, om ikke mindre højtydende hønelinier bedre vil kunne trives i de økologiske produktionssystemer.

Endelig skal der gøres en indsats for at forbedre indretningen af udearealerne, således at alle hønerne gør brug af dem. Et overskueligt udeareal med skygge og skjul i form af f.eks. buske og træer vil formo-

dentlig være mere tiltrækkende end de bare striber mark, som nu er gængse.

Parasitinfektioner udgør et væsentligt velfærdsmæssigt problem. Da forebyggende medicinering ikke er tilladt i økologisk produktion, er det nødvendigt at mindske parasittrykket. Hertil må foldskifte anses for nødvendigt. Samtidig kan det være rimeligt at slække på reglerne vedrørende udearealernes størrelse.

Som et led i en indsats for at forbedre velfærden for de økologiske høner må det være afgørende med en nøje overvågning af hønernes velfærd kombineret med en målrettet rådgivning i de besætninger, hvor problemerne er mest udtalte.

Bilag 1

Liste over relevante udtalelser fra Det Etiske Råd vedrørende Husdyr og fra Det Dyreetiske Råd

Det Etiske Råd vedrørende Husdyr, „Udtalelse om intensiv ægproduktion“, Landbrugsministeriet, 1. afd., 2. kontor, oktober 1990.

Det Etiske Råd vedrørende Husdyr, „Udtalelse om opstaldnings- og produktionssystemer i kvægbruget“, Landbrugsministeriet, 1. afd., 2. kontor, august 1991.

Det Dyreetiske Råd, „Udtalelse vedrørende svineproduktion“, Justitsministeriet, Civilkontoret, oktober 1993.

Det Dyreetiske Råd, „Udtalelse vedrørende slagtefjerkræ“, Justitsministeriet, Civilkontoret, februar 1995.

Bilag 2

Rådets aktiviteter i forbindelse med udtalelsen

Rådet har behandlet økologisk husdyrproduktion på 6 møder i perioden marts til oktober 1995.

Et møde har været en heldagsekskursion, hvor Rådet har besøgt en producent af økologiske æg og en økologisk mælkeproducent. I ekskursionen deltog endvidere Hanne Frost fra Landbrugets Rådgivningscenter og Jørgen Kjær fra Statens Husdyrbrugsforsøg.

I et af møderne deltog Erik Fog fra Landbrugets Rådgivningscenter, Peter Nansen fra Den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole og Mette Vaarst fra Statens Husdyrbrugsforsøg.

På det sidste møde fik Rådet kommentarer fra tre økologiske producenter: Bodil Bertelsen, Henrik Kloppenborg og Günther Lorentzen.

Merete Studnitz fra Statens Husdyrbrugsforsøg har fungeret som faglig sekretær.